

سورة الاحقاف

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده حدیث

PHD

عنوان پایان نامه

اختیارات پیامبر اکرم (ص)

در تشریح احکام الهی از نگاه فریقین

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد کاظم قاضی زاده

مشاوران:

حجت الاسلام و المسلمین سید کاظم طباطبایی و

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد تقی سبحانی

دانشجو:

محمد جواد ابوالقاسمی

زمستان 1390

تقدیم به:

سرور زنان دو عالم،

پاره تن نبی اکرم (ص) و پاسبان ولایت نبوی (ص)؛

حضرت فاطمة الزهراء (س)

17 جمادی الثانی 1432 مطابق با 17 اردیبهشت 1390

سپاس:

از استادان ارجمند حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد کاظم قاضی زاده، حجت الاسلام والمسلمین سید کاظم طباطبایی و حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد تقی سبحانی و مدیریت و اعضای محترم هیئت علمی و کادر اجرایی دانشکده حدیث که زمینه بهره‌مندی از علوم و به ثمر رساندن این تحقیق را برای اینجانب فراهم ساختند و همچنین از صبر و تحمل همسر و فرزندان عزیزم که مشوق اینجانب در مراحل مختلف بودند، سپاسگزاری می‌نمایم.

فهرست اجمالی

- 1.....چکیده
- 3..... **فصل اول: کلیات و مفاهیم کلیدی**
- 5..... گفتار اول: کلیات
- 17..... گفتار دوم: مفاهیم اختصاصی تحقیق
- 37..... **فصل دوم: نقش و جایگاه پیامبر اکرم (ص) در تشریح احکام الهی**
- 39..... گفتار اول: سنت پیامبر (ص) و جایگاه آن در تشریح احکام الهی
- 57..... گفتار دوم: چیستی و چگونگی تشریح احکام توسط پیامبر اکرم (ص)
- 89..... **فصل سوم: مبانی و نظریه‌های مرتبط با اختیارات پیامبر اکرم (ص) در تشریح احکام الهی**
- 91..... گفتار اول: وحی‌انگاری سنت و تشریح نبوی (ص)
- 111..... گفتار دوم: نظریه اجتهاد النبوی (ص) فیما لا نصّ فيه
- 209..... گفتار سوم: تفویض امرالدين الى النبي (ص)
- 273..... **فصل چهارم: ولایت بر تشریح و یا ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص)**
- 275..... گفتار اول: معاشناسی ولایت تشریحی و یا ولایت بر شریعت
- 299..... گفتار دوم: آیات قرآن که برای ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص) استدلال شده است
- 311..... گفتار سوم: دیدگاه علمای فریقین پیرامون ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص)
- 331..... گفتار چهارم: نقد و بررسی آرا و مبانی تردیدکنندگان در ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص)
- 361..... **فصل پنجم: جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل یافته‌ها**
- 363..... گفتار اول: مروری بر مبانی و نظریه‌ها
- 375..... گفتار دوم: تبیین نظریه اذن و ولایت الهی و تشریحی پیامبر اکرم (ص)
- گفتار سوم: نتیجه‌گیری و بیان نظر پژوهش پیرامون اختیارات پیامبر اکرم (ص) در تشریح احکام الهی
- 403.....
- 417..... منابع و مآخذ

فهرست تفصیلی

1.....	چکیده
3.....	فصل اول: کلیات و مفاهیم کلیدی
5.....	گفتار اول: کلیات
5.....	بیان مسئله تحقیق
7.....	سؤالات تحقیق
7.....	فرضیات تحقیق
8.....	ضرورت و اهداف
8.....	پیشینه تحقیق
11.....	مشکلات و تنگناهای تحقیق
11.....	نتایج علمی و عملی تحقیق
12.....	ماهیت پژوهش
12.....	مفروضات
14.....	ساماندهی پژوهش
17.....	گفتار دوم: مفاهیم اختصاصی تحقیق
17.....	1- مفهوم‌شناسی تشریح
21.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
22.....	2- معنا و گستره حکم شرعی
23.....	معنی لغوی حکم
24.....	جمع‌بندی
24.....	3- حکم در اصطلاح حقوقی و اصولی
31.....	نظریه مختار در تعریف و گستره احکام شرعی
32.....	4- فرض الله و فرض الرسول (ص)
35.....	نتیجه‌گیری
37.....	فصل دوم: نقش و جایگاه پیامبر اکرم (ص) در تشریح احکام الهی

- 39..... گفتار اول: سنت پیامبر (ص) و جایگاه آن در تشریح احکام الهی
- 39..... الف) سنت در لغت
- 40..... جمع‌بندی معنای لغوی سنت
- 41..... ب) سنت و تشریح نبوی (ص) در فرهنگ اسلامی
- 45..... جمع‌بندی معنای سنت در فرهنگ اسلامی
- 46..... ج) جایگاه و حجیت سنت و تشریح نبوی (ص)
- 52..... جمع‌بندی و نتیجه‌گیری در جایگاه و حجیت سنت و تشریح
- 53..... د) استقلال و عدم استقلال سنت در تشریح
- 56..... نقد و نظر
- 57..... گفتار دوم: چستی و چگونگی تشریح احکام توسط پیامبر اکرم (ص)
- 58..... تشریح در لغت و فرهنگ اسلامی
- 59..... جمع‌بندی معنای لغوی تشریح
- 61..... تشریح و شریعت در فرهنگ اسلامی
- 68..... جمع‌بندی معنای تشریح در فرهنگ اسلامی
- 69..... تشریح احکام توسط پیامبر (ص)
- 70..... گروه اول: مخالفین تشریح احکام توسط پیامبر اکرم (ص)
- 75..... گروه دوم: موافقان تشریح احکام الهی توسط پیامبر اکرم (ص)
- 75..... الف) موافقان سنتی تشریح احکام توسط پیامبر اکرم (ص)
- 81..... ب) موافقان شیعی تشریح احکام توسط پیامبر اکرم (ص)
- 85..... نقد و نظر
- 89..... فصل سوم: مبانی و نظریه‌های مرتبط با اختیارات پیامبر اکرم (ص) در تشریح احکام الهی
- 91..... گفتار اول: وحی انکاری سنت و تشریح نبوی (ص)
- 91..... رابطه معنایی سنت و تشریح
- 93..... مبانی و دلایل وحی انکاری سنت و تشریح نبوی (ص)
- 97..... نظرگاه امام شافعی در وحی انکاری سنت

98.....	نظرگاه سرخسی در وحی‌انگاری سنت
101.....	دیدگاه عبدالمهدی در باب وحی‌انگاری سنت
102.....	اهمّ دلایل قرآنی طرفداران وحی‌انگاری سنت نبوی (ص)
104.....	نقد و بررسی هم‌طرازی سنت با وحی
104.....	الف) ابهام در معنای وحی
106.....	ب) منکران و مخالفان سنت پیامبر (ص)
107.....	ج) تنگناهای نظریه
108.....	راه حل عبدالمهدی
109.....	جمع‌بندی نظریه وحی‌انگاری سنت نبوی (ص)
111.....	گفتار دوم: نظریه اجتهاد النبوی (ص) فیما لا نصّ فیه
112.....	بخش اول: مفهوم‌شناسی اجتهاد و روند مفهومی آن
115.....	سیر مفهومی اجتهاد در بین فریقین
118.....	نتیجه‌گیری در معنانشناسی اجتهاد
119.....	بخش دوم: آرای علمای اهل سنت پیرامون اجتهاد النبوی (ص)
123.....	دلایل سیف‌الدین آمدی برای جواز اجتهاد النبوی (ص)
123.....	الف) دلیل عقلی
123.....	ب) دلایل سمعی از کتاب و سنت
123.....	آیاتی که بر اجتهاد النبوی (ص) دلالت دارند
125.....	آیاتی که بر اجتهاد دیگر پیامبران دلالت دارد
125.....	روایاتی که بر اجتهاد النبوی (ص) دلالت دارند
127.....	نقد و بررسی دلایل طرفداران اجتهاد النبوی (ص) توسط آمدی
127.....	الف) استدلال‌های عقلی
127.....	ب) دلایل نقلی به دو قسم می‌باشد
129.....	نقد و بررسی دلایل مخالفان اجتهاد النبوی (ص) توسط آمدی
129.....	الف) کتاب‌الله

- 129.....(ب) دلایل عقلایی.....
- 133.....پاسخ آمدی به استدلال قرآنی مخالفان نظریهٔ اجتهاد النبوی (ص)
- 134.....نقد و بررسی دیدگاه‌های سیف‌الدین آمدی در نظریهٔ اجتهاد النبوی (ص)
- 135.....نظرگاه فخرالدین رازی در نظریهٔ اجتهاد النبوی (ص)
- 138.....نقد و بررسی نظر فخرالدین رازی در باب اجتهاد النبوی (ص)
- 140.....نظرگاه غزالی در اجتهاد النبوی (ص)
- 143.....نقد و بررسی نظرگاه غزالی در اجتهاد النبوی (ص)
- 149.....نظرگاه وهبه زحیلی در نظریهٔ اجتهاد النبوی (ص)
- 153.....نقد و بررسی نظر وهبه الزحیلی در اجتهاد النبوی (ص)
- 154.....آیا پیامبر (ص) در اجتهادات خودش خطا می‌کند؟
- 158.....بحث و بررسی پیرامون آرا و نظریات علمای اهل سنت دربارهٔ نظریهٔ اجتهاد النبوی (ص)
- 159.....دلایل طرفداران اجتهاد النبوی (ص)
- 159.....(الف) دلایل عقلی.....
- 160.....(ب) آیاتی که بر اجتهاد النبوی (ص) دلالت دارند.....
- 162.....(ج) روایاتی که بر اجتهاد النبوی (ص) دلالت دارند.....
- 164.....(ب) مخالفان اجتهاد النبوی (ص).....
- 168.....پاسخ به استدلال‌ها و شبهه‌های طرفداران نظریهٔ اجتهاد النبوی (ص)
- 168.....(الف) استدلال‌های عقلی.....
- 169.....(ب) دلایل نقلی به دو قسم می‌باشد.....
- 170.....خلاصه آرای علمای اهل سنت در اجتهاد النبوی (ص) و گسترهٔ آن.....
- 173.....بخش سوم: آرای علمای شیعه پیرامون اجتهاد النبوی (ص) و گسترهٔ آن.....
- 173.....نظرگاه شیخ مفید در اجتهاد النبوی (ص).....
- 175.....نظرگاه شیخ طوسی در اجتهاد النبوی (ص).....
- 177.....نقد و بررسی دیدگاه شیخ طوسی در اجتهاد النبوی (ص).....
- 179.....نظرگاه علامه حلی در اجتهاد النبوی (ص).....

- 181.....بحث و بررسی دیدگاه علامه حلی در تذکرة الفقهاء و مبادئ الاصول
- 181.....نظرگاه محقق حلی در معارج الاصول
- 183.....بحث بررسی دیدگاه محقق حلی در معارج الاصول
- 183.....نظرگاه علامه مجلسی در اجتهادالنبی (ص)
- 185.....بحث و بررسی دیدگاه علامه مجلسی در اجتهادالنبی (ص)
- 187.....نظرگاه صاحب جواهر الکلام در باب اجتهادالنبی (ص)
- 191.....نقد و بررسی دیدگاه صاحب جواهر الکلام در اجتهادالنبی (ص)
- 191.....دیدگاه محقق اردبیلی در اجتهادالنبی (ص)
- 192.....دیدگاه آقا رضا همدانی در اجتهادالنبی (ص)
- 192.....دیدگاه علامه عسگری در اجتهادالنبی (ص)
- 193.....نظرگاه شیخ عبدالهادی فضلی در باب اجتهادالنبی (ص)
- 194.....بحث و بررسی دیدگاه هادی فضلی
- 195.....نظرگاه صاحب کتاب اضواء علی الصحیحین در باب اجتهادالنبی (ص)
- 197.....نقد و بررسی جناب آقای نجمی در اجتهادالنبی (ص)
- 198.....دلیل سیاسی مخالفت حداکثری شیعه با نظریه اجتهادالنبی (ص)
- 201.....جمع‌بندی دیدگاه‌های علمای شیعه پیرامون اجتهادالنبی (ص)
- 202.....بخش چهارم: جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل یافته‌ها پیرامون اجتهادالنبی (ص) و گستره آن
- 206.....نظر تحقیق پیرامون نظریه اجتهادالنبی (ص) و گستره آن
- 209.....گفتار سوم: تفویض امرالدین الی النبى (ص)
- 210.....بخش اول: معنانشناسی تفویض و تبیین محل نزاع در نظریه تفویض
- 210.....معانی لغوی تفویض
- 213.....موارد استعمال تفویض
- 214.....نتیجه‌گیری
- 215.....معانیو کاربردهای تفویض
- 218.....تبیین محلی بحثونزاعدر تفویض

219.....	بخش دوم: دیدگاه‌ها و آرای علمای اهل سنت پیرامون نظریه تفویض
223.....	دیدگاه آمدی در تقویت نظریه تفویض
224.....	نقد و بررسی دیدگاه آمدی
226.....	دیدگاه آمدی در تضعیف نظریه تفویض
226.....	نقد و نظر دیدگاه آمدی
227.....	دیدگاه مناوی در تفویض
228.....	دیدگاه قرطبی در تفویض
228.....	دیدگاه ملا علی قاری در تفویض
229.....	دیدگاه فخر الدین رازی در تفویض
231.....	دیدگاه زرکشی در تفویض
232.....	دیدگاه فواتح الرحموت در تفویض
234.....	دیدگاه صاحب اللمع در تفویض
235.....	نقد و بررسی دیدگاه‌های علمای اهل سنت درباره تفویض
236.....	نتیجه‌گیری
237.....	بخش سوم: مبانی، دیدگاه‌ها و آرای علمای شیعه پیرامون نظریه تفویض
237.....	روایات اصول کافی در باب تفویض
247.....	نقد و بررسی روایات اصول کافی
251.....	معنای تفویض امر دین از نگاه شیخ صدوق ^(ه)
252.....	نگاه سید مرتضی در باب تفویض
253.....	نظرگاه علامه مجلسی در باب تفویض
257.....	نظرگاه صاحب هداية المسترشدين در باب تفویض
258.....	نظر محمد صالح مازندرانی در باب تفویض
258.....	نظر شبر در باب تفویض
261.....	نتیجه‌گیری دیدگاه‌های علمای شیعه در تفویض
262.....	بخش چهارم: جمع‌بندی، تجزیه و تحلیل و تبیین نظریه تفویض

270	جمع‌بندی نهایی و بیان نظر تحقیق پیرامون نظریه تفویض امر الدین الی النبی (ص) و گستره آن...
273	فصل چهارم: ولایت بر تشریح و یا ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص)
275	گفتار اول: معناسازی ولایت تشریحی و یا ولایت بر شریعت
275	الف) مفهوم‌شناسی ولایت در لغت و در فرهنگ اسلامی
275	1- ولایت در لغت
280	2- ولایت در اصطلاح و فرهنگ اسلامی
282	جمع‌بندی واژه ولایت در لغت و اصطلاح
283	ب) مفهوم‌شناسی ولایت تشریحی
288	لایه‌های ولایت مرتبط با ولایت تشریحی
288	ولایت اطاعت
290	ولایت امامت
291	ولایت تصرف
292	ولایت ترخیص
292	ولایت و حق
293	جمع‌بندی واژه ولایت تشریحی
295	کانون پژوهش
295	تعریف مختار پژوهش از ولایت تشریحی
299	گفتار دوم: آیات قرآن که برای ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص) استدلال شده است
299	الف) آیاتی که بر اطاعت خدا و رسول خدا (ص) تأکید دارد
301	ب) مولوی بودن اوامر رسول خدا (ص)
302	ج) پرهیز از مخالفت با اوامر رسول اکرم (ص)
302	د) اطاعت مطلق از رسول اکرم (ص)
303	هـ) تبعیت از رأی و علم پیامبر اکرم (ص)
304	مفهوم حکم در نگاه علامه طباطبایی
306	و) هم‌طرازی اطاعت خدا و اطاعت از رسول خدا (ص)

- 307..... (ز) آیه‌های ولایت.....
- 309..... نظر علامه طباطبایی در ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص).....
- 310..... جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
- 311..... **گفتار سوم: دیدگاه علمای فریقین پیرامون ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص)**.....
- 311..... الف) آرای علمای امامیه.....
- 311..... گستره ولایت پیامبر اکرم (ص) در نگاه شیخ انصاری.....
- 312..... ولایت پیامبر اکرم (ص) در نگاه مرحوم نائینی (ره).....
- 313..... ملاحظه و بررسی.....
- 314..... گستره ولایت پیامبر اکرم (ص) در نگاه مرحوم حکیم (ره).....
- 314..... گستره ولایت پیامبر اکرم (ص) در نگاه امام خمینی (ره).....
- 315..... گستره ولایت پیامبر اکرم (ص) در نگاه سید خویی (ره).....
- 316..... گستره ولایت پیامبر اکرم (ص) در نگاه آیت‌الله گلپایگانی (ره).....
- 320..... گستره ولایت پیامبر اکرم (ص)، صاحب کتاب *فقه الصادق (ع)*.....
- 322..... ب) آرای علمای اهل سنت.....
- 322..... دیدگاه امام شافعی در ولایت پیامبر (ص).....
- 322..... دیدگاه صاحب *إمتاع الاسماع*.....
- 323..... دیدگاه ابن حجر.....
- 324..... دیدگاه مبارک فوری.....
- 324..... دیدگاه ابن ابی الحدید.....
- 325..... دیدگاه ابن عابدین.....
- 325..... آرای مفسران اهل سنت در باب ولایت پیامبر اکرم (ص).....
- 329..... جمع‌بندی آرای علمای اهل سنت پیرامون ولایت پیامبر اکرم (ص).....
- 331..... **گفتار چهارم: نقد و بررسی آرا و مبانی تردیدکنندگان در ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص)**.....
- 331..... مخالفان ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص).....
- 332..... آرا و مبانی تردیدکنندگان در ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص).....

- 333..... الف) مخالفان حجّیت سنّت.....
- 335..... ب) حقّ تشریح، منحصر به خداوند است.....
- 345..... جمع بندی آرای تردید کنندگان در ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص).....
- 347..... الف) آیه «قُلَمَا كُتِبَ دَعَا مِّنَّا الرَّسُلُ».....
- 352..... ب) آیه «قُلَمَا يَكُونُ لِيَا تُبَدَّلَهُ».....
- 355..... ج) آیه «وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضًا الْأَقَاوِيلِ».....
- 356..... د) آیه «اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُم مَّوَدَّةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ».....
- 358..... جمع بندی آیه «أَرَبَابًا مُّندُونًا لِلَّهِ».....
- 359..... د) مخالفان سیاسی ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص).....
- 361..... **فصل پنجم: جمع بندی و تجزیه و تحلیل یافته‌ها**
- 363..... **گفتار اول: مروری بر مبانی و نظریه‌ها**
- 363..... الف) نظریه وحی انگاری سنّت و تشریح نبوی (ص).....
- 365..... ب) نظریه تفویض امر الدین الی النبی (ص).....
- 369..... ج) نظریه اجتهاد النبی (ص) فیما لا نص فیہ.....
- 372..... نتیجه گیری.....
- 375..... **گفتار دوم: تبیین نظریه اذن و ولایت الهی و تشریحی پیامبر اکرم (ص)**
- 379..... استدلال برای نظریه اذن و ولایت تشریحی پیامبر اکرم (ص).....
- 382..... دلایل و استدلال‌ها برای تأیید و تقویت نظریه مختار.....
- 382..... اول) آیاتی که دلالت بر اذن و ولایت تشریحی دارند.....
- 390..... نقد و نظر پیرامون آرای مفسران در باب اذن الهی به پیامبر اکرم (ص).....
- دوم) آرای علمای فریقین که نظریه اذن و ولایت الهی و تشریحی پیامبر (ص) را مورد تأیید قرار می -
 دهند..... 390
- 391..... نظرگاه امام شافعی در نظریه اذن و ولایت الهی.....
- 393..... دیدگاه ابن ابی الحدید در نظریه اذن.....
- 394..... دیدگاه ابن امیر حاج در نظریه اذن.....

394.....	نظرگاه غزالی در نظریه اذن.....
395.....	دیدگاه سرخسی در نظریه اذن.....
399.....	دیدگاه مکارم شیرازی در نظریه اذن.....
399.....	نگاه صاحب کتاب الحاکمیه فی الاسلام در نظریه اذن.....
401.....	خلاصه و جمع بندی نظریه اذن و ولایت الهی.....
403.....	گفتار سوم: نتیجه گیری و بیان نظر پژوهشپیرامون اختیار ایتامبر اکرم (ص) در تشریح احکام الهی.....
403.....	الف) نظریه اجتهاد النبی (ص) فیما لا نص فیہ.....
404.....	ب) نظریه تفویض امر الدین الی النبی (ص).....
404.....	ج) نظریه اذن و ولایت الهی و تشریحی.....
409.....	دستاوردهای پژوهش.....
416.....	پیشنهادهای پژوهش.....
419.....	منابع و مآخذ.....

چکیده:

یکی از مسائل و موضوعاتی که اجمالاً مورد تأیید و توافق فریق مسلمان می‌باشد، ایناست که پیامبر اکرم (ص) در تشریح احکام الهی به ویژه در عرصه‌های اجتماعی نقش داشته است، ولی چگونگی ایفای نقش، مبانی، کیفیت و گستره آن مورد بحث می‌باشد. رساله حاضر در پی آن است که به این مهم پردازد و مشروعیت‌اختیارات پیامبر اکرم (ص) در تشریح احکام را تبیین و مورد بررسی قرار دهد. در این بررسی با سه دیدگاه مواجه می‌باشیم. اول: مخالفان تشریح توسط پیامبر اکرم (ص)؛ دوم: موافقان مشروط و محدود به قلمروهای اجتماعی و سیاسی، و سوم: نگاهی که محدودیتی برای تشریح توسط ایشان قائل نیستند. با عنایت به دیدگاه‌های فوق؛ چهار نظریه شکل گرفته است که عبارت است از؛ الف) وحی‌انگاری سنت نبوی (ص)؛ این دیدگاه در بین علمای شیعه و سنی طرفداران زیادی دارد و پیامبر (ص) را فقط ناقل وحی می‌داند و نقشی برای پیامبر اکرم (ص) در تشریح قائل نیست. ب) اجتهاد النبوی (ص) فیما لا نص فیہ؛ پرچمدار این نظریه علمای اهل سنت هستند و برای پیامبر (ص) حق اجتهاد قائل هستند و بر این باور می‌باشند که ایشان در موارد خلاء نص، اجتهاد کرده‌اند. ج) تفویض امر الدینالی النبوی (ص)؛ طرفدار اصلی این دیدگاه، علمای شیعه می‌باشند و می‌گویند امر دین به پیامبر اکرم (ص) واگذار شده تا به هر نحوی مصلحت می‌باشد عمل نمایند. د) ولایت تشریحی و اذن الهی. این نظرگاه؛ واگذاری کامل را نمی‌پذیرد و قائل به سرپرستی مشروط پیامبر (ص) بر شریعت می‌باشد. پس از تبیین و نقد و بررسی نظریه‌ها و آرای فریقین، نظریه چهارم پس از اصلاح و تکمیل به عنوان نظریه مختار انتخاب گردیده است. بر اساس این نظریه، پیامبر اکرم (ص) در چهارچوب اصول و معیارهای قرآنی و وحیانی می‌تواند احکام الهی را تشریح نماید و گستره اختیارات، به گستردگی مأموریت و رسالت ایشان می‌باشد.

فصل اول

کلیات و مفاهیم کلیدی

